

Egy német reformátor és a kora

Martin Greschat: *Martin Bucer*
Budapest, 2011, Kálvin Kiadó, 334 p.

Martin Greschat, a giesseni Justus Liebig Egyetem nyugalmazott egyháztörténet-professzora Bucerről írott monográfiája az angol nyelvű kiadás után immár magyarul is hozzáférhető. Első német nyelvű kiadása Bucer születésének 500. évfordulójára jelent meg 1990-ben. A második (átdolgozott és kibővített) kiadás nyomán készült magyar fordítással az egyháztörténészek régi adósságát törleszti a Kálvin János Emlékbizottság és a Kálvin Kiadó. Révész Imre néhány oldalas 1933-as írását¹ követően ugyanis napjainkig nem jelent meg számottevő magyar nyelvű szakmunka a reformátorról. A Kiadó Huldrych Zwingli után most Martin Bucerről adott közre egy hasznos monográfiát, ami sokkal több, mint egyszerű életrajz: segít megérteni a korszakban zajló folyamatokat és betekintést enged az egyik legnagyobb német város reformációjának részleteibe is.

Az 1491-ben Schlettstadtban (Sélestat) született Bucer előbb a városi latin iskola devotio modernától átítatott falai között tanult, majd a domonkos rend kötelékébe lépve, rendi tanulmányokat folytatott. A regulában meghatározott elveket követve, 1517-től Heidelbergben és Mainzban teológiai stúdiumokat hallgatott. Előbb Erasmus tanításai voltak rá hatással, majd Heidelbergben tanúja volt Luther egyik korai disputációjának. 1521-ben, a domonkos renden belül szerveződő Luther-ellenes fellépés idején, a szerzetesi fogadalom alóli felmentését kérte a római kúriától, amelyet néhány hónap elteltével meg is kapott. Ezután két évet Franz von Sickingen lovag környezetében töltött, akit Bucer a „kegyes, nemzeti érzelmű német lovag” megtestesítőjeként tisztelt. 1522 májusától fél évre elfoglalta a landstuhli lelkészi állást, ahol megnősült – Lutherhez hasonlóan egy kilépett apácát vett el. Fél évvel később már Weissenburgban találjuk, mint segédlelkészt, ahonnan Sickingen bukását követően kellett elmenekülnie.

1523 májusában érkezett Strassburgba, ahol a dóm szószékéről 15 évvel korábban még a népszerű prédikátor, Johannes Geiler von Kaisersberg ostromozta az evangéliumi élettől eltávolodott klerikusokat. A városban a lutheri reformáció előfutára

---

¹ Révész Imre, Kálvin legelső magyar támadója Draskovich György és Confutatioja, Bucer Márton és a magyar reformáció, Debrecen, 1933, 18-29 (Theológiai tanulmányok, 32).

Matthias Zell volt, aki éppen ezekben a hónapokban került heves összeütközésbe a strassburgi püspökkel. Bucer először itt adta közre teológiai alapelveit. Érkezése után egy évvel Zell, Wolfgang Capito és Caspar Hedio mellett a Szent Aurélia-templom prédikátoraként Bucer is bekapcsolódott az evangélium hirdetésébe. A reformáció terjesztésében jelentős szerepe volt Strassburg buzgó nyomdászainak.

1525-től három kihívással kellett szembenéznie a strassburgi reformátoroknak: a német parasztháborúval, az anabaptisták csoportjaival és az evangélium hirdetői között zajló úrvacsoravitával. Az utóbbiban Bucer Lutherrel szemben Zwingli oldalán állt, ám megpróbált egyeztetni a zürichi és a wittenbergi tábor között.

A reformáció véghezvitelét Bucer és prédikátortársai az alapoknál kezdték. Bevezették a városban a kátétanítást a gyermekeknek vasárnaponként, iskolákat szerveztek és Bucer napi rendszerességgel tartott előadásaiából sorra jelentek meg a bibliai könyvekhez írott kommentárjai. Ezen túl az egyházfegyelem szigorításával és a katolikus rítusok megszüntetésével akarták a város keresztyén közösségének életét megreformálni.

Bucer, a bizonytalan helyzetű menekült prédikátor munkabírása, élő kegyessége, és politikai érzéke révén fokozatosan emelkedett a strassburgi reformációs erők szószólójává. Jakob Sturm mellett ő is jelenős szerepet játszott abban, hogy a város a korabeli zavaros politikai helyzetből győztesen kerüljön ki. Egyrészt létre kellett hozni a katolikusok és a tartományi fejedelmek ellensúlyozására egy széles összefogáson alapuló protestáns uniót, amihez rendezni kellett a vitás teológiai kérdéseket. Ez leginkább az úrvacsoráról vallott különböző vélemények közelítésében mutatkozott meg, amiben Bucer engedékenynek mutatkozott. Az 1529 októberében tartott marburgi kollokviumon a svájci delegáció kísérőjeként jelent meg, majd az augsburgi birodalmi gyűlés és a schmalkaldeni szövetség megkötése idején is közelíteni próbálta Luther és Zwingli álláspontját.

Strassburg reformátorainak célja a bibliai alapú keresztyén közösség létrehozása volt. Az egyházfegyelem megszilárdítása az 1529 augusztusában kihirdetett rendelet alapján történt, majd létrejött a házassági bíróság és a plébániákra egyházfelügyelőket rendeltek ki. Felvették a küzdelmet a korábban megtúrt anabaptista és az apokaliptikus-spiritualista szektákkal is, akik az egységes, evangéliumi szellemű egyház létrehozását akadályozták. Új egyházi rendtartást készítettek elő, amiben a tanácsnak jelentős befolyása volt az egyház felett, a tanítás felügyeletétől, az egyházfegyelem gyakorlásán át, a lelkészválasztásig. Végül kiutasították a városból a Confessio Tetrapolitánát és a Bucer által összeállított 16 cikkelyt elutasító szektákat a városból.

A reformáció terjesztéséhez Bucer felhasználta az Angliától Itáliáig, Franciaországtól hazánkig nyúló kapcsolati hálóját. Megpróbálta a nagypolitika rendszerén

keresztül is propagálni a meggyőződését: először VIII. Henrik angol király válása kapcsán, majd amikor I. Ferenc francia király szövetségeseket keresett a német protestánsok között – mindkétszer sikertelenül.

Az 1530-as években fokozatosan vált Bucer a protestáns egység nemzetközi szószólójává, részben például az úrvacsora kérdésének rendezésére tett erőfeszítései elismeréseként. Az 1536 májusában létrejött Wittenbergi konkordiában Luther híveivel megállapodtak, hogy az úrvacsora vételekor nem „csak” kenyeret és bort vesznek magukhoz a hívek, továbbá a gyermekkeresztségről és az egyházfegyelem egyes kérdéseiről is. Hátravolt még a konkordia megismertetése és elfogadtatása a svájciakkal. Ebben Bucernak szintén jelentős szerepet szántak, ám remek diplomáciai érzéke ellenére sem tudta Bernnel, Basellel és az akkor már Bullinger vezette Zürichhel elfogadtatni a közös nevezőt.

Strassburgban meg kellett küzdenie a városi tanács egyházi szinten lazább követelésekben érdekelt tagjaival is. Az 1539 májusában tartott második strassburgi zsinaton ugyan elfogadtak egy hitvallást, de az egyházfegyelem alig néhány eszközét hagyták meg a lelkészi karnál. Bucer a gyülekezet által választott és felelős „véneknek” nagyobb teret engedett volna az egyházfegyelemben, szemben a várost irányító világiakkal. A városi latin iskolák egyesítésével létrehozott, Johannes Sturm vezette gimnázium hamar sikeres lett, részben a protestáns menekültekből válogatott remek tanári karnak köszönhetően – mint amilyen maga Kálvin is volt.

1538 végén a tartománygróf meghívására Hessenbe utazott Bucer, ahol végre alkalma nyílt az elképzelésein alapuló keresztyén gyülekezetet megszervezésére. Hesseni Fülöp (aki nem sokkal korábban, 1527-ben alapította meg Marburgban az első protestáns egyetemet) a széttagolt tartományt összefogó eszközként tekintett a reformációra. A Hessenben is gondot okozó anabaptistákkal szemben az egyházfegyelem gyakorlását, a fiatalok konfirmációjának előírását és a nyilvánosan folytatott viták eszközét alkalmazta. Hamarosan még tovább tekinthetett Bucer: Hessenen túl már az egész német-római birodalom reformációja volt a tét.

V. Károly császárnak a francia-török szövetséggel szemben szüksége volt a német fejedelemségek támogatására, akik maguk is felismerték a török veszélyt és hajlandóak voltak tárgyalni a felekezeti ellentétekről. Bucer több iratot is szerkesztett, ami a nemzeti zsinat összehívását szorgalmazta. Szerinte ezen a fórumon meg tudtak volna egyezni a felek az alapvető keresztyén elvekben, a többiben pedig szabadságot élveztek volna. A közös alapot az a reformátori meggyőződés jelentette, hogy egyedül a hit által igazulhat a bűnös ember. A pápa befolyását már nem tartotta elfogadhatónak és tudta jól azt is, hogy az egyházi javak kérdésének a rendezése sem egyszerű feladat. A sikertelen hagenai konferencia után az 1540 novemberében megnyílt wormszi egyez-

tetésen is jelen volt Bucer. A protestánsok szószólójául Melanchthont választották meg, aki végül aláírt egy megegyezést az eredendő bűn kérdéséről katolikus vitapartnerével, Eckkel. A tárgyalásokat a következő év tavaszán Regensburgban tartandó birodalmi gyűlésre napolták el, ahol Melanchthon és Johannes Pistorius mellett Bucer képviselte a protestáns érdekeket. Május elejére sikerült is megállapodniuk három alapvető kérdéstről (bűnbeesés, eredendő bűn, megigazulás), de az egyházfelfogásról folytatott vita során, ahol az volt a kérdés, hogy a Szentírás, vagy az egyházi tanítóhivatal (azaz a pápa) jelenti a legfőbb tekintélyt, már nem tudták áthidalni a nézetkülönbségeket. Ugyancsak nyitott maradt a sákramentumok természete és jelentősége, valamint az úrvacsora kérdése. A július végén született határozat mindössze némi haladékot jelentett a teológiai viták rendezésére, de nem megoldást.

1542-ben a kölni érsekkel folytatott megbeszélést az egyházmegyéjében bevezetendő reformokról, de amikor nyilvánosságra jutott, hogy az egyházfejedelem éppen a Bucertől várja a változásokat, a székeskáptalan és a teológiai fakultás is ellene fordult. Öt éven át tartó csatározás kezdődött, aminek az eredménye mindkét részről számtalan röpirat és traktátus kiadása volt. Emellett Bucer folytatta az írást a német nemzeti zsinat összehívásának ügyében és közvetített a párbeszédre kész erők között – jórészt sikertelenül. A politikai háttér nem kedvezett a protestánsoknak, ugyanis az 1544 szeptemberében megkötött Crépy-i békében I. Ferenc francia király kötelezte magát, hogy felbontja a törökökkel kötött szövetséget, részt vesz a pápa vezetésével tartott zsinatot és visszatéríti a protestánsokat a katolikus egyház kötelékébe. Az 1545 tavaszán megnyílt wormszi birodalmi gyűlésen Bucer még egy utolsó kísérletet tett, hogy meggyőzze a birodalmi rendeket a III. Pál pápa által Tridentbe összehívott zsinat helyett egy nemzeti zsinat előnyeiről.

Az 1540-es évek elején jelentős változások következtek be Bucer magánéletében. Pestisben elveszítette feleségét és három gyermekét, majd hamarosan újra nősült: Wibrandis Rosenblattot vette el, aki korábban Ludwig Keller, Johannes Oekolampadius, majd Wolfgang Capito özvegye volt.

Az 1545. december 13-án a protestánsok jelenléte nélkül megnyitott tridenti zsinat, jelezte, hogy többé nem lehet arra számítani, hogy a felek megegyeznek. A Schmalkaldeni Szövetség tagjai nem voltak jelen a fél évvel később kezdődött regensburgi birodalmi gyűlésen sem. Hamarosan kitört a vallásháború, ami a katolikus seregek győzelmével ért véget. 1547 márciusában a császári csapatok bevonultak Strassburgba is, majd néhány hónappal később az egész német-római birodalom behódolt V. Károlynak.

Mindezek hatására Bucernél – mint több más reformátornál – is megjelent a deuteronomista történelemkép, a keresztyén közösség és Izrael népe sorsa közötti

párhuzam képével. Eszerint Isten büntetéseként érte őket a rájuk zúduló sorscsapások (köztük a katonai vereség) és mindaddig folytatódik a büntetés, amíg vissza nem térnek a helyes útra. Ismét az egyházfegyelem kérdése foglalkoztatta Bucert: az erkölcsi rendeletek és a felelős bűnbánati gyakorlat a gyülekezetben. A háború kitörésekor előbb havonta, majd hetente tartottak bűnbánati istentiszteletet a dómban. A városi tanács kitartó ellenállása miatt 1548 januárjáig, az új fegyelmezési eljárás elfogadásáig a prédikátorok nem vizsgálhatták a hívek hitét és életvitelét, mondván, hogy ez az egyházfelügyelők dolga. Végül a lelkészi karban is szakadás történt: Bucerral szemben sokan (köztük Hedio és Zell is) elleneztek, hogy a felsőbbség tudta nélkül szervezzék meg a keresztyén közösségeket – az egyházfegyelmi felügyeletet önként vállalók csoportjait.

1547-re a birodalomban megszilárdult V. Károly hatalma. VIII. Henrik angol és I. Ferenc francia királyok halálával eltűnt az európai politikai színpadról két nagy ellenlábas is, valamint öt évre szóló fegyverszünetet kötött II. Szulejmán török szultánnal. Végre nekiláthatott a vallási ellentétek rendezésének, bár a protestánsok fölött aratott győzelme hatására a pápa – félve attól, hogy a függő helyzetbe kerül a túlságosan megerősödött császártól – visszavonta segédcsapatait és a zsinatot Tridentből Bolognába helyezte át. V. Károly nem remélhette, hogy a protestánsok elfogadják a tridenti dogmákat, ezért egy átmeneti (Interim) megoldást dolgoztatott ki. 1548 februárjára készen állt a 26 cikkből álló szöveg, ami lényegében a katolikus felfogást tükrözte, néhány kérdés pedig szándékosan homályosan volt megfogalmazva. Néhány „meggyőzött” protestáns fejedelem terjesztette be a 26 pontot, mint protestáns ajánlatot, de szükség volt egy széles körben elfogadott protestáns teológus nyilvános jóváhagyására is, akinek a szerepét Martin Bucernak kellett eljátszania. A reformátor 1548 márciusában Augsburgba ment, ahol úgy tálalták neki az Interim szövegét, mint az evangélium terjesztésének feltételét. Még mindig bízva a párbeszédben, előadta kifogásait, főleg a bevezetendő katolikus rítusok és szertartások miatt. Az Interimet csak azután volt kénytelen aláírni, miután császári őrizetbe került. A május 15-én közzétett szöveg, mint a protestánsokra kötelezően vonatkozó előírás, hatalmas felháborodást váltott ki. A protestáns teológusok (köztük Bucer) kiadott szakvéleménye határozottan elutasította diktátumot, ennek ellenére június 30-án birodalmi törvény rangjára emelték. Strassburgban két párt alakult ki: Sturm vezetésével többen készek lettek volna bevezetni az Interimet, és megosztani a templomokat a katolikusokkal, Bucer és társai ezzel szemben az Interim elvetését javasolták. Végül Bucer alulmaradt a városi tanáccsal szemben és 1549. április 5-ről 6-ra virradó éjjelén úgy kellett elhagynia a várost, mint ahogy 25 évvel korábban érkezett: menekültként.

Bár várta Wittenberg és Genf, Anglia felé vette az irányt. Ott Thomas Cranmer canterbury érsek karolta fel, és bemutatták az udvarban is. Az alig 12 éves VI. Edward elkötelezett támogatója volt a reformációnak, ám az angolok többsége ellenezte a Book of Common Prayer bevezetését és kitartottak a katolikus rítusok mellett. A király elődje, a hírhedt VIII. Henrik átvette a fennhatóságot a pápától az angol egyház felett, de valójában megváltoztatni nem akarta azt.

Érkezése után Bucer elfoglalta Cambridge-i Corpus Christi College teológiai professzori székét és bekapcsolódott az angol egyház szellemi elitjének diskurzusába. Vitázott az úrvacsora kérdéséről, az egyházi öltözék viseléséről és a kamatszedésről, de kikérték véleményét az 1549-es Book of Common Prayer szövegéről is. Ugyanakkor nem teológiai vitákat folytatni ment a szigetországba, hanem ugyanazért az eszméért, amit Strassburgban és a német fejedelemségekben már megpróbált megvalósítani: vallási reformokból kiindulva a közösség új, evangéliumi alapokon történő újjászervezéséért. 1550 októberében benyújtott a királynak egy memorandumot (De regno Christi), amelyben összegezte széles körű reformációs programját. 14 törvényt és konkrét intézkedéseket határozott meg. Az első hétben az egyház életével (katekizáció, tisztségek, vagyonkezelés, szegénygondozás), a továbbiakban pedig a társadalmi viszonyokkal (nevelés, igazgatás, büntetőjog) foglalkozott.

A sokat betegeskedő reformátor nem érezte magát igazán otthon egy „kisváros” professzoraként Angliában. Mindössze két évig alkotott Cambridge-ben, 1551. február 28-án hunyt el. Nem sokáig nyugodhatott, ugyanis I. Mária királynő rekatolizációs törekvései idején eretnekperbe fogták és arra ítélték, hogy a koporsóját könyvei társaságában égessék el.

Bár maga nem hozott létre önálló irányzatot a reformáción belül és Kálvin *Institutió*jához vagy Melanchthon *Loci communes*éhez hasonló dogmatikai összegzést sem adott ki, a kompromisszumkereső teológus hatása Európa-szerte érezhető volt – a holland remonstránsok körében még egy évszázaddal később is. A megegyezésre való törekvés volt Bucer személyiségének legjellemzőbb vonása, amit sokan állhatatlanságnak véltek. Élete során számos alkalommal közvetített a katolikusok és a reformáció hívei között, emellett a svájci és a wittenbergi irányzat összehangolásán és kibékítésén is fáradozott. Meggyőződése volt, hogy a protestánsok között kiépülő és mélyülő lövészárkokat áthidalhatta volna a közös alap elfogadása. Ebben partnere volt a hasonló kompromisszumkészséggel jellemezhető Melanchthon – Luther és Zwingli viszont nem. Jellemző volt rá az is, hogy a viták hevében, élőszóban jobban ki tudta fejezni gondolatait, mint a sokszor túlságosan terjedelmesre sikeredett írásaiban. Az ő ideáiban nem csak az egyház, mint közösség volt önálló, hanem a keresztyén közösségben élő egyén is saját felelősséggel bírt. Kísérleteit időnként megbuktatta

az európai nagypolitika, a királyok és fejedelmek csatározásai vagy a Strassburgban kialakult városi pártok ellentétes érdekei. Kompromisszumképes, tárgyalásra és meggyezésre hajló személyisége ma is például szolgálhatna.

A monográfia alapjául főként a reformátor nyomtatott és kéziratos művei és levelezése szolgáltak. Martin Greschat egyik legfőbb érdeme, hogy feltérképezte Bucer részvételét a korabeli reformációs mozgalomban és betekintést engedett a humanistákkal és reformátorokkal ápolt kapcsolataiba. Beatus Rhenanus, Willibald Pirckheimer, Andreas Osiander, Melanchthon, Zwingli, Oekolampadius, Farell, Petrus Martyr és Kálvin is megjelenik a kötet lapjain. Kálvinnal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 1538-1541 közötti száműzetése idején Strassburgban tartózkodott, ami egyházszervezési-politikai-diplomáciai iskolaként szolgált számára. Az ott elért eredmények sok tekintetben hatottak rá, Wormsban és Regensburgban pedig jelen volt Bucer kíséretében. Genfben visszatérve már gyakorlati tapasztalatokkal felvértezve folytathatta a korábban megkezdett reformokat.

A nehezen hozzáférhető eredeti dokumentumok és nyomtatványok miatt hasznos vonása a kötetnek, hogy Bucer legfontosabb műveit nemcsak felsorolta a szerző, hanem olykor részletes tartalmi kivonatot is közölt, vagy legalábbis összefoglalta azok tartalmát. Az olvashatóságot növeli, hogy Martin Greschat lemondott a sűrű lábjegyzetelésről, mindössze ott adta meg a szükséges hivatkozásokat, ahol szó szerinti idézetet közölt. S az ellenőrizhetőséget szavatolja a kötet végén elhelyezett apparátus: örömmel fedezheti fel az olvasó a német és latin nyelvű Bucer összkiadásokból készült kronologikus rendbe szedett bibliográfiát és a bőséges irodalomjegyzéket. A használhatóságot nagyban megkönnyíti a terjedelmes névmutató. Portrék, városábrázolások és kéziratok, címlapok képe illusztrálja a kötetet.

Aknay János: Órangyal